

Utdrag ut [Sverige 2020: från extremt experiment till normal nation](#) (2013) av Jan Sjunnesson

BORGERLIG REGERING 1991

Carlssons regeringstid hade präglats av många kriser och famlande liberaliseringsförsök. Hösten 1991 hade väljarna tröttnat och önskade mer borgerlig politik från den nya moderat - folkpartistiska alliansen Ny start för Sverige som med stöd av övriga icke- socialistiska partier övertog landets ledning under den unge statsminister Carl Bildts fasta hand. Han var lika gammal som Olof Palme vid sitt statsministertillträde, 42 år. Bildts ambition var att genomföra ett systemskifte i den svenska politiken genom att avskaffa löntagarfonder och ineffektiva välfärdstjänster - och förmåner.

Men hans regering ärvde en statsfinansiell kris som hade byggts upp sedan efterkrigstiden, blossat upp åren 1989-1990 men slagit ut år 1991 i full kraft. Avregleringen av valutor och lån år 1985 var nödvändig men illa skött. Denna tillsammans med en överhettad ekonomi som regeringen Carlsson spätt på med stimulanser och som utländska spekulanter utnyttjade ledde till fall i sparande och löner . Efter månader av sensationella strider för att försvara den svenska kronan och dess koppling till den fasta valutamekanismen där två krispaket presenterades tillsammans av statsminister Bildt och före detta statsminister Carlsson sida vid sida och en styrränta på 500 % från Riksbanken för att stoppa valutaflödet så föll den svenska kronan.

Kl 14.28 den 19 november 1992 deklarerade Carl Bildt att landet stod inför ett nederlag. Kronans värde föll med 10 % samma eftermiddag. Privata banker fick likviditetsproblem men räddades av en nyinrättad "bankakut" som hjälpte dem med nya pengar från skattebetalarna till en kostnad av 6 % av BNP (500 miljarder i 1992 års penningvärde). Att låta hela betalningssystemet gå omkull var aldrig en möjlighet för finansminister Bo Lundgren och bankräddaren Stefan Ingves, men de såg till att bankerna hade tillräckligt med egna medel i fortsättningen . Sveriges högskattetrend bröts vid denna tid.

Även om regeringar sedan 1980-talet minskat offentliga sektorn och skatterna något så blev regeringen Bildts tillträde år 1991 och finanskrisen år 1992 vad som till sist bröt den långsiktiga utvecklingen med omfattande välfärdsutbyggnad och höga skatter sedan 1930-talet:

Diagrammet visar skatternas andel av bruttonationalprodukten under 1900-talet. Den svenska skattenivån är fortfarande extremt hög vid internationella jämförelser, 46 % år mot Storbritanniens 35 %, OECD:s genomsnitt 34 % och USA:s 25 % .

Finanskrisen i början av 1990-talet kastade in Sverige i en hög arbetslöshet på 10 %, en nivå landet inte haft sedan 1930-talet. Färre bilar såldes år 1993 än år 1953. Tillväxten uteblev och var några år till och med negativ. Offentlig sektor började säga upp anställda allteftersom skatteintäkterna minskade när folk blev arbetslösa och inte betalade in tillräckligt med skatt.

Socialdemokraterna använde krismedvetandet framgångsrikt för att mana till större solidaritet med de arbetslösa och värna om den offentliga sektorn. Ingvar Carlsson återvaldes därför

hösten 1994. Antalet vuxna svenskar i arbetskraften hade sjunkit från 86 % år 1990 till 71 % år 1993. 15 % hade alltså förlorat jobbet, förtidspensionerats, sjukskrivits eller tagit ut föräldraledighet. Regeringen satsade på arbetsmarknadsprojekt och utbildningar för att hålla folk sysselsatta men dessa aktiviteter var sällan meningsfulla. Många satsningar som Kunskapslyftet gjordes för att hålla folk på gott humör och borta från statistiken.

Socialdemokratiska generaldirektörer styrde fortfarande över Arbetsmarknadsstyrelsen och siffrorna var viktiga i debatter med de borgerliga kritikerna. Parkinsons lag om allt expanderande byråkratier fick en svensk formulering: Policy som leder till högre produktion leder till högre sysselsättning, medan policy för högre sysselsättning leder till allt annat .

När den svenska produktionen ökade igen i slutet av 1990-talet återanställdes inte alla av de uppsagda. Rationaliseringar, lean production och datorstyrda robotsystem ledde till att färre händer behövdes. Vissa av de långtidsarbetslösa levde ohälsosamt och var inte längre efterfrågade på arbetsmarknaden. År 2000 var 12 % av arbetskraften förtidspensionerade, långtidssjukskrivna eller i oändliga arbetsmarknadsåtgärder. Vissa av dem var heller inte särskilt intresserade av att återgå till arbetsmarknaden visade undersökningar gjorda av några ledande nationalekonomer, däribland den Olof Palmes son Joakim Palme .

Socialdemokratin utnyttjade alla slags åtgärder för att dölja den höga arbetslösheten, inte olik hur Sovjetunionen gjort med sin fulla sysselsättning. De som for mest illa i 1900-talskrisen var unga ensamma mödrar, ungdomar och invandrare. Förskolor och skolor fylldes med allt fler barn per vuxen när anställda sades upp.

En folkomröstning hölls år 1994 där EU medlemskap önskades av 52 % av befolkningen. Sverige framstår därmed fortfarande som ett perifert i land i norra Europa som tveksamt gått med i Europeiska Unionen. 2003 års omröstning om eurovalutan gav 44 % positiva röster. Euroskepticism återfinns tydligt i tre partier; vänsterpartiet, miljöpartiet och Sverigedemokraterna medan betydande skepsis också finns inom socialdemokraterna och i centerpartiet. Moderater, kristdemokrater och framförallt folkpartister är mer positiva.

I och med Sveriges allt starkare vändning mot USA efter andra världskriget och landets strävan efter modernitet framstår Europa som något gammalt och konservativt för många svenskar. Avståndstagandet från nazismen innebar också ett avståndstagande från tysk kultur, som dominerat svenskt kulturliv sedan medeltiden. Maciej Zaremba noterade i ett tal år 2003 att Europa representerade fyra K:n som Sverige inte vill befatta sig med: Katolicism, Konservatism, Kolonialism, Kapitalism . Sveriges placering och ställning som inte riktigt en del av det kontinentala Europa eller av de brittiska öarna ledde under 1800- och 1900-talen till än mer kulturella och politiska uppbrott från Europa. Europeiska språk förutom den i USA talade engelskan har fått minskat utrymme och färre elever (utom den i Latinamerika talade spanskan).

Den svenska euroskepticismen går djupt menar Zaremba och frågade sig vad Sverige gör i EU om landets medborgare och press inte en kan väckas av att eventuellt bli medlemmar i en

federal europeisk union . Svenskarna bryr sig inte, betalar sin höga medlemsavgift till EU och vill sköta sig själva. Det är statsindividualism på en internationell nivå.

LIBERALISERINGAR 2000

Socialdemokratin hade börjat avreglera skolväsendet år 1990 men de borgerliga tog ett steg vidare genom att inför skolpeng år 1992. Friskolor och skolpeng blev en succé som inget parti hädanefter har velat avskaffa, inte ens det socialistiska vänsterpartiet och definitivt inte Ingvar Carlssons regering från år 1994. Skolpengssystemet innebär att en fast summa från skattemedel per elev ges till de kommunala eller privat drivna förskolor och skolor som föräldrarna väljer, precis som Milton Friedman hade skissat systemet redan år 1962 .

Hela det svenska skolväsendet omorganiserades i början av 1990-talet vad gäller huvudmannaskap, läroplan, betyg, IT och mycket mer. En del gott men mycket blev tyvärr sämre .

Sverige genomgick under 1990-talet en omfattande avreglering men även omorganisation av socialförsäkringssystemet. Regeringarna Bildt och Carlsson enades om en omläggning av pensionssystemet så att varje blivande pensionär kunde disponera en mycket liten andel i individuellt valda pensionsfonder. Bara det faktum att mogna svenskar skulle tillåtas förfoga över några procent av sina egna pensionsmedel som de ville och inte bara vara anonyma skattebetalare var så intressant att en antropolog följde pensionsreformen som om en ny vild stam uppstått . Tilläggs-pensionssystemet ATP som infördes 1960 reformerades och det alternativ som ersatte ATP systemet liknar de borgerliga alternativen i folkomröstningen om ett nytt pensionssystem år 1957.

Det är tack vare svåra men nödvändiga beslut fattade av borgerliga och socialdemokratiska ministrar och regeringar från år 1990 som lett till att Sverige klarade finanskrisen under 1990-talet. Bildts borgerliga regering förlorade valet år 1994 genom sina tydliga nyliberala budskap om vidare neddragningar, konkurrensutsättning, avregleringar och sänkta bidragsförmåner, men i stort sett användes samma metoder av de följande socialdemokratiska regeringarna som talade inte lika högt om den bistra medicinen.

Dock fanns behov av stora förändringar som inte kunde vänta. Ingvar Carlssons efterträdare på statsministerposten år 1996 Göran Persson, tidigare finansminister, skolminister och kommunalpolitiker, genomförde vad som ingen borgerlig regering hade kunna göra. Han hade visst stöd bland arbetarklassen och medelklassen men fick utstå mycket kritik från fackföreningsledare. Vid fackmöten var det dödstyst efter det att Persson hade lagt fram de dystra budskapen. LO diskuterade att dra ned bidragen till partiet, en tradition sedan år 1898 men inget kom ut av förslaget . Lokalt bland fackklubbar och i partidistrikt fanns opposition men högre upp i LO fanns tillräckligt med verklighetsinsikt och stöd.

Men det blev tufft ibland att stå i främsta ledet för att verkställa nedskärningarna. I riksdagen sade Persson att varje svensk som talar illa om Sverige utomlands borde brännmärkas. Sverige

år 1995 var nästan där Grekland är år 2013. Persson hade rest till börserna i New York, Frankfurt och London. Där hade han mött unga flinande finansvalpar (LO:s ordförande Stig Malms fyndiga uttryck) som undrade varför de skulle köpa svenska statspapper och rädda den usla svenska ekonomin. Persson hatade dem men gjorde vad som krävdes utan mycket åthävor. Lite snack, mycket verkstad. Tvärtom mot den grekiska saneringen.

Exempel på denna tysta reformering av välfärdsstaten visar statsvetaren Anders Lindbom i sin analys av Perssonåren 1996 - 2006 . Det stora som skedde gjordes så tyst att väljarna inte märkte att hela statsapparaten var i färd med att reformeras. Pensionssystem, nedskärningar av kommunal service, indragning av räntebidrag till bostadslån och många fler områden påverkades utan att stora protester hördes.

Regeringen Persson tog itu med generösa socialförsäkringsutbetalningar, reformerade offentlig sektor och sade upp anställda. De minskade statliga utgifterna och en exportuppgång fick igång landets ekonomi igen. Den ekonomiska politikens högsta mål ändrades från full sysselsättning till minskad inflation. Riksbanken gjordes oberoende av riksdag och regering, vilket gav förtroende hemma och utomlands. Svenska politiker hade annars en förmåga att lägga sig i Riksbankens arbete. Hög inflation hade tidigare urgröpt löneökningar och någon egentlig reallöneökning hade svenska löntagare inte haft sedan år 1980. Folk började inse att det låg något i alla ekonomiska åtgärder även om protester blossade upp lokalt och naturligtvis från vänster.

Lägre skatter, avreglering av telekommunikationer, järnvägar och elproduktion, nya budgetramar, medlemskap i EU år 1996 och mer effektiv förvaltning gjorde Sverige till en framgångssaga snarare än ett krisland. Finland som också utsattes för liknande valutaspekulation genomgick samtidigt en liknande omorganisering av hela den offentliga sektorn och den ekonomiska politiken .

Den svenska bankakutens krishantering under 1990-talet intresserade ett decennium senare USA:s finansdepartement som bjöd över Riksgäldskontorets generaldirektör och dåvarande finansministern Bo Lundgren för att berätta i amerikanska kongressen vad som låg bakom den svenska framgångsrika hanteringen tio år tidigare . Neddragningar i staten drabbade även riksdagens utredningsförfarande som fick mindre tid på sig, producerade lågkvalitativa utredningar och ofta med ett bestämt resultat uppgjort i förväg .

Över en halv miljon arbetstillfällen försvann på 1990-talet i ett land med 9 miljoner invånare. Traditionell svensk bilindustri köptes upp av stora amerikanska bilföretag; SAAB av GM 1998, Volvo av Ford 1999. Nu är SAAB nedlagt och Volvo uppköpt av kinesiska Geely. Under krisen drabbades bruksorter och glesbygd mest. I norrländska Pajala år 2000 var bara 65 % av den arbetsföra befolkningen i arbete, men det fanns även vinnare. Småföretagarregionen Gnosjö i Småland hade samma år 90 % i arbete. Invandrare i Värnamo arbetade till och med mer än smålänningarna.

1997 blev det första året som Sveriges BNP började visa plustecken igen. Landet började i någon grad likna övriga länder även om högre skatter och fler offentliganställda skiljde ut Sverige. Nästan en normal nation ekonomiskt sett alltså. De borgerliga partierna berömde omstruktureringen medan den socialdemokratiska regeringen iscensatte förändringar som deras motståndare aldrig skulle kunna ha fått igenom . I Sverige kan bara en socialdemokratisk regering dra ned på offentliga utgifter eftersom folk litar på att det blir rätt. Talet om nyliberalism och systemskifte från regeringen Bildt åren 1991 -1994 skrämde väljarna men i sak skilde sig inte partiblocken sig mycket åt.